

Hervormd-Gereformeerde
wijkgemeenten binnen de
Protestantse kerk in Nederland

*Inleiding ontmoetingsmiddag
hervormd-gereformeerde wijkgemeenten
op 20 maart 2004 te Hoevelaken*

mr. D.G. van Vliet

Inleiding

Op 12 december 2003 is in Utrecht besloten om de kerkscheiding die is ontstaan door de Doleantie in 1886, ongedaan te maken en voorts om hetgeen in de tijd van de Reformatie uiteenging te verenigen. Calvijn en Luther, Kuyper en Hoedemaker komen bij elkaar, om het zo eens te zeggen. Maar wel met veel moeite en pijn. Want de brede stroom van de drie kerken heeft niet meer de geloofsbelijdenis van deze 'vaders' onbekrompen in het hart. Er zijn anders gerichte ontwikkelingen geweest. Die hebben ertoe geleid dat er zaken in kerkorde, leer en leven zijn binnengekomen die niet in overeenstemming zijn met het reformatorische erfgoed.

Zoals we allen weten, heeft dat tot grote spanningen geleid, spanningen die niet meer opgeheven konden worden en tot breuken leiden.

De nieuwe kerkorde treedt op 1 mei a.s. in werking (afgezien van reeds in werking getreden overgangsbepalingen, maar die vallen formeel tot 1 mei nog onder de huidige kerkorde). De Nederlandse Hervormde Kerk houdt echter op 1 mei 2004 niet op te bestaan. Wel verdwijnt de huidige naam van onze kerk en komt er een geheel gewijzigde kerkorde.

Maar de kerk blijft. Er is continuïteit vanaf de Kerkhervorming, via de reorganisatie onder koning Willem I en de kerkorde van 1951 naar de Protestantse Kerk van Nederland (verder: de PKN). Elke keer zijn er wissels omgezet, maar mijns inziens is de doorlopende lijn niet te ontkennen. Het is dus niet zo dat de Nederlandse Hervormde Kerk ophoudt te bestaan. In de nieuwe kerkorde is opgenomen dat deze 'geruisloos', van rechtswege overgaat in de PKN, waarin tevens opgaan de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in Nederland (zie art. II Kerkorde en de zgn. Invoeringsbepalingen). Al het bestaande gaat automatisch over naar de PKN, afgezien van bijzondere regelingen in de overgangsbepalingen. Elke afspraak bijvoorbeeld die met een kerkenraad, een classis, een provincie of de synode is gemaakt, blijft ongewijzigd bestaan (zie de Algemene Overgangsbepalingen 38 - 48).

Natuurlijk kan hier anders tegenaan gekeken worden. Men kan de thans voorliggende wissel onoverkomelijk vinden. Er kunnen fundamentele bezwaren worden ingebracht tegen wijze waarop de drie kerkverbanden verenigen. Het is vandaag niet mijn taak deze aan de orde te stellen. U bent op de hoogte van het standpunt dat de Gereformeerde Bond heeft ingenomen. Dat komt erop neer dat er zwaarwegende bezwaren bestaan tegen de manier waarop de kerkvereniging plaatsvindt en tegen de inhoud van onderdelen van de nieuwe kerkorde, maar dat we ons als het erop aan komt niet kunnen onttrekken aan die vereniging. Aan de laatste Waarheidsvriend ontleen ik een citaat van ds. G. Boer: *'Wanneer een zeer verderfelijk kwaad de kerk binnenkomt, is het beter er treurend te blijven dan eigenmachtig te gaan. Dat moet u goed onthouden'*.

Hervormde systematiek

Vanzelfsprekend had de opzet van de vereniging zo kunnen zijn dat de huidige kerkorde ongeveer in stand werd gelaten en dat de gereformeerden en luthersen als het ware zouden opgaan in de hervormde kerk, waarbij alleen waar het echt nodig was de kerkorde zou worden aangepast. Deze opzet, die wel is geopperd, heeft het nooit gehaald. Men heeft het bij de voorgenomen vereniging steeds als een noodzaak gezien de kerkorde flink aan te passen, of zo men wil, te moderniseren en te stroomlijnen en verworvenheden van de drie kerken over te nemen (bijvoorbeeld ten aanzien van het toezicht op de gemeenten, maar ook op veel andere punten). Naar mijn idee heeft dit streven tot extra spanningen geleid. Dat neemt niet weg dat gekozen is voor het *hervormde systeem* van de kerkorde.

Dat betekent dat er een 'grondwet' is met een negentien artikelen (aangeduid met Romeinse cijfers) en daarnaast en daarvan afgeleid een veertiental ordinanties (hierna: 'ord.') met uitvoeringsbepalingen en overgangsbepalingen, alsmede op de ordinanties gebaseerde generale regelingen.

Hiermee hangt samen de hervormde *visie op het kerkzijn* zoals dat is neergelegd in de huidige hervormde kerkorde. Ondanks alle verschillen zijn we één kerk, waartoe alle gemeenten behoren. Die gemeenten zijn, als ik het zo mag zeggen, wel zelfstandig, maar niet autonoom. Ze zijn als het ware de bouwstenen die de kerk vormen. Ze kunnen niet los daarvan functioneren en niet hun eigen weg gaan. Indien een gemeente, vertegenwoordigd door de (meerderheid) van de kerkenraad, zou besluiten dat men niet wil functioneren binnen de (kerkorde van de) PKN, heeft dat op zichzelf geen (juridische) gevolgen. Een gemeente kan zich niet losmaken, een besluit tot losmaking is dus nietig. Geen burgerlijke rechter zal anders beslissen, zoals dat ook niet het geval was toen de gereformeerden de Ned. Herv. Kerk in de 19^e eeuw verlieten.

Alleen individuele gemeenteleden kunnen zich onttrekken aan de (kerkorde van de) PKN, en wel door dit uitdrukkelijk mee te delen aan de kerkenraad, waarna die kerkenraad dat lid zal uitschrijven. Zolang dit niet gebeurt, gelden voor hen de nieuwe regels van de kerkorde en niet langer de oude, die immers per 1 mei a.s. zijn vervangen door de nieuwe regels.

Bij de gereformeerden (in alle denominaties) ligt dat anders. Daar is de landelijke kerk een verband van zelfstandige en autonome gemeenten (kerken), die in principe alleen bij het verband behoren zolang zij - vertegenwoordigd door de kerkenraad - dat willen.

Geografische eenheid plaatselijke gemeente

Er is wel een belangrijk verschil tussen nu en straks, ook vanuit de hervormde optiek. De huidige kerkorde gaat uit van de *geografische eenheid* van de plaatselijke gemeente. Elke gemeente heeft vaste grenzen, binnen die grenzen is één gemeente en de leden van de gemeente die binnen die grenzen wonen, behoren tot de kerk; alle leden van de kerk die binnen dat gebied wonen, behoren tot die ene gemeente. U proeft hier de oude hervormde gedachte van de eenheid van de kerk, zoals ik die zo-even in alle beknoptheid schetste. *'Men kiest zich niet zelf de medegelovigen uit naar eigen voorkeur: als leden van de kerk in één dorp of wijk van de stad zijn we geroepen samen gemeente te zijn'*, aldus dr. P. van den Heuvel in zijn boek 'De Hervormde Kerkorde'.

Nu kunnen we niet ontkennen dat er verschillen zijn. Grote verschillen, soms heel wezenlijke. Uzelf kunt daarover als geen ander meepraten. Ik hoef dat niet uit te leggen. Soms waren en zijn die niet op te lossen binnen de gemeente zelf.

Vanaf het begin van de huidige kerkorde zijn er mogelijkheden geschapen om, met handhaving van het principe van de ene geografische gemeente, op een zodanige wijze rekening te houden met de in de praktijk gebleken verschillen dat ze niet tot breuken leidden. Deze ontwikkeling heeft ertoe geleid dat het geografische uitgangspunt in hoofdzaak door een drietal regelingen is doorbroken:

- de regeling inzake de buitengewone wijkgemeenten;
- de regeling inzake de deelgemeenten;
- de regeling om lid te worden van een andere gemeente (ook wel aangeduid als perforatie).

Ook wordt rekening gehouden met verschillen door de regeling inzake de kerkenraadscommissies. Daarbij wordt het principe van de eenheid van de geografische gemeente niet doorbroken.

Ik ga nu niet verder in op de precieze inhoud van de verschillende regeling die langzamerhand het geografische uitgangspunt hebben uitgehold. Zeker de deelgemeente is een doorbraak geweest. Binnen de grenzen van de ene hervormde gemeente is er nóg een hervormde gemeente.

Loslaten geografische eenheid

In de *nieuwe kerkorde* is de idee van de ene geografische gemeente als principe nog wel aanwezig, maar in de praktijk, in de ordinanties, opgegeven. Het ideaal is nog steeds de één protestantse gemeente op één grondgebied. Elke gemeente en wijkgemeente kent geografische grenzen.

Maar het genoemde ideaal wordt niet afgedwongen, sterker: het is als het erop aankomt niet eens regel. In de regel zullen er verschillende tot de PKN behorende gemeenten in één plaats zijn. In lid 2 van art. II van de Kerkorde staat dat de kerk bestaat uit al de gemeenten, te weten de protestantse (de verenigde) gemeenten, de hervormde gemeenten, de gereformeerde kerken en de lutherse gemeenten. Op 1 mei zullen in alle plaatsen verschillende gemeenten zijn, gemeenten die zich al dan niet na verloop van tijd verenigen. Ook ord. 2-13-6 zegt het onomwonden: naast de bestaande gemeente kan er een andere gemeente zijn gevormd of worden gevormd op hetzelfde grondgebied, of zelfs meer dan één.

Onze kerk zal er dus heel anders uitzien. In één plaats zullen dikwijls meerdere gemeenten van de kerk zijn. Wie overkomt uit een andere plaats, zal dus meestal moeten kiezen. Er is niet meer dé plaatselijke gemeente, maar men moet beslissen bij welke plaatselijke gemeente men zich aansluit.

De achtergrond hiervan is dat in het proces van kerkvereniging ertoe is besloten dat geen gemeente gedwongen zal worden tot een fusie. Elke gemeente kan desgewenst, ook na 1 mei 2004, zichzelf blijven en behoeft niet samen te gaan met de plaatselijke gemeente van de verenigingspartner. Elke hervormde gemeente of gereformeerde kerk kan dus, als men dat wenst, blijven die zij is. Daarom bepaalt ord. 2-12 dat er pas een verenigde gemeente wordt gevormd, indien de kerkenraden van de plaatselijke gemeenten daartoe uitdrukkelijk besluiten.

Modaliteiten

Er kan straks dus meer dan één gemeente zijn in één plaats, binnen dezelfde grenzen. Als er ergens een protestantse gemeente is, kan een groep gemeenteleden het verzoek indienen om in hetzelfde gebied een andere gemeente te stichten, bijvoorbeeld een hervormde gemeente. Een gemeente die meeraan hun wensen en principes voldoet dan de bestaande. De huidige deelgemeente wordt opgewaardeerd naar een 'echte' gemeente op hetzelfde grondgebied. In ord. 2-13 staat de procedure beschreven. Er is zelfs geen belemmering om een nieuwe hervormde gemeente te stichten in plaatsen waar nog steeds een hervormde gemeente is.

Als gezegd, heeft elke gemeente bepaalde geografische grenzen (ord. 2-11-1). In principe kan men slechts tot een gemeente behoren, indien men op het grondgebied daarvan woont (ord. 2-2-2). Als er meer dan één gemeente op dat grondgebied is, heeft men de vrijheid te kiezen voor een ervan (ord. 2-5-2). Met instemming van de beide kerkenraden kan men zich ook laten inschrijven binnen een gemeente op een ander grondgebied (ord. 2-5-3). Zie voor verhuizing binnen Nederland ord. 2-5.

Het mag vanzelfsprekend geen rommeltje worden. Daarom moet de synode voor gemeentevorming toestemming geven en die zal onderzoeken of die nieuwe gemeente levensvatbaar is.

Maar verder staan er geen voorwaarden in de kerkorde. In beginsel kan elke groep

gemeenteleden opteren voor een eigen gemeente. De kerkorde biedt niet expliciet de ruimte aan de hogere kerkelijke organen om bijvoorbeeld te toetsen of de groepering die de aanvraag heeft gedaan, qua modaliteit voldoende is onderscheiden van de bestaande gemeente. Mijns inziens kan dat dan ook niet en kan alleen getoetst worden aan zaken als financiële draagkracht, orde binnen de kerk (dat gemeenten niet al te versplinterd worden) en dergelijke uitwendige factoren. Uiteraard zal een besluit tot een dergelijke nieuwe gemeente niet lichtvaardig genomen worden, maar de reserves die spreken uit de opmerkingen aan het slot van § 4.3.3 in 'De toelichting op de kerkorde' (onder red. van dr. P. van den Heuvel, Boekencentrum 2004) leid ik niet af uit de bepalingen van de kerkorde. Het komt mij voor dat de kerkorde een juridisch recht op zelfstandige gemeentevorming inhoudt.

Natuurlijk blijft de mogelijkheid om de eigenheid van een modaliteit te handhaven binnen de *wijkgemeente* van een verenigde (of hervormde) gemeente. Daartoe is geregeld dat ook gemeenteleden die in andere wijken wonen, zich kunnen laten registreren in die wijkgemeente (ord. 2-16-9, letter c).

Gemeente van bijzondere aard

De kerkorde kent naast de hiervóór bedoelde 'gewone' (wijk)gemeenten, '(wijk)gemeenten van bijzondere aard'. Het is voor mij de vraag of deze regeling eigenlijk wel nodig is. Men zal vooral gedacht hebben aan iets wat nu een deelgemeente is, maar strikt genomen is die figuur niet meer nodig, naast de algemene ruime gemeentevorming die ord. 2-12-10 en 13-6 kennen. Bij toepassing van die bepalingen ontstaat een 'gewone' protestantse, hervormde, gereformeerde of evangelisch-lutherse gemeente. Waarom zou men ook in bijzondere situaties niet ervoor kiezen liefst zo'n gewone gemeente in de PKN te zijn, als dat ook kan?

Maar goed, de kerkorde kent (wijk)gemeenten van bijzonder aard. De classis kan bepaalde groepen leden van een gemeente samenbrengen in een gemeente van bijzonder aard (ord. 2-13-5). Die gemeenteleden moeten daarom verzoeken. Voor die gemeenten gelden dezelfde regels als voor alle andere gemeenten. In het register van deze gemeente wordt men slechts op eigen verzoek ingeschreven. Ook deze gemeenten hebben hun eigen gebied, maar ze omvatten binnen dat gebied alleen de leden die zich aangesloten hebben. Ten aanzien van zulke gemeenten kan gedacht worden aan zogeheten categoriale gemeenten (bijvoorbeeld een studentengemeente) of modalitaire gemeenten.

Bij het vormen van een gemeente van bijzondere aard zijn de regels voor het vormen van een nieuwe gemeente van toepassing, met inbegrip van de voorschriften aangaande het regelen van de rechtsgevolgen van vermogensrechtelijke aard (met name ord. 2-19).

Kerkenraadscommissie

Dan de zogeheten kerkenraadscommissie. Die figuur blijft bestaan. Deze manier om leden van de gemeente op een bijzondere wijze 'ter wille te zijn', bestaat ook onder de nieuwe kerkorde. Daarbij moet vooral gedacht worden aan de kerkenraadscommissies van ord. 2-8-4, en net als thans aan het verkiezen van ambtsdragers met een bijzondere opdracht (ord. 3-7-6). Deze commissies werken in opdracht van en onder verantwoordelijkheid van en aan de kerkenraad. Aan te nemen valt dat ze in dat kader ook 'eigen' gemeentewerk doen en kerkdiensten beleggen. Typisch genoeg is dat voor gemeenten met meer dan één predikant (ord. 2-16-1) uitdrukkelijk geregeld. In ord. 2-9-4 staat dat de algemene kerkenraad voorzieningen treft ten behoeve van de gemeente in haar geheel, waar dat nodig is

om recht te doen aan de binnen de gemeente voorkomende kerkelijke verscheidenheid. Blijkbaar is het uitgangspunt dat deze taak behoort tot de taak van de kerkenraad in de zin van ord. 2-7. Dat klinkt nogal verplichtend. De kerkorde lijkt ervan uit te gaan dat de (algemene) kerkenraad gehouden is dergelijke voorzieningen te treffen.

Een kerkenraad kan ook besluiten te werken met werkgroepen, bestaande uit ambtsdragers en gemeenteleden die geen ambtsdrager zijn (ord. 2-10). Die werkgroepen zijn sectieteams en taakgroepen. De sectieteams werken in een bepaald gebied of voor een bepaalde groep (bijvoorbeeld jeugd), de taakgroepen vervullen een paalde taak van de kerkenraad in de gemeente, zoals zending, evangelisatie (ord. 4-10-5). Als een kerkenraad met dergelijke werkgroepen werkt, kan dit mijns inziens ook voor het werk onder tot de gemeente behorende personen van een, laat ik maar zeggen, andere modaliteit. De werkgroep vervangt dan de kerkenraadscommissie.

Wijkgemeenten

Het voert te ver om in deze lezing alle kerkordebepalingen die gaan over het leven en werken van de gemeente en over de kerkordelijke structuur zelfs maar te noemen. Velen van u bevinden zich in een grotere gemeente, met wijkgemeenten. Gemeenten worden (pas) protestantse gemeenten na een door hun kerkenraden genomen besluit tot vorming daarvan (ord. 2-12-1). Lid 2 eist dat de leden van de gemeenten tevoren worden gehoord en lid 3 dat alle wijkkerkenraden zijn gehoord en door die laatste de leden van de wijkgemeenten. Voorts zal de classis de vereniging moeten goedkeuren (ord. 2-12-4). De verenigde gemeenten bestaan niet meer, zijn opgegaan in de protestantse gemeente (ord. 2-19-3). Uiteraard moeten de rechtsgevolgen, in het bijzonder die van vermogensrechtelijke aard, goed geregeld worden. Regels daarvoor zijn te vinden in de Generale regeling fusie en splitsing.

Ord. 2-12-7 bepaalt dat het voorgaande van overeenkomstige toepassing is op de wijkgemeenten van een - reeds gevormde - protestantse gemeente afzonderlijk. Deze zijn dus niet automatisch samengevoegd na de vereniging van de centrale gemeente, maar moeten dat ieder voor zich doen met toepassing van ord. 2-12-1 t/m 6. Ord. 20-12-6 bepaalt dat, wanneer de parallelle (wijk)gemeente niet wenst te fuseren, de classis de andere (wijk)gemeente kan aanmerken als protestantse (wijk)gemeente.

Ord. 2-12-9 maakt duidelijk dat niet fuserende wijkgemeenten op hun verzoek als hervormde, gereformeerde of lutherse wijkgemeenten van de protestantse gemeente worden aangemerkt. Er staat niet bij aan wie ze dat verzoek moeten doen; ik neem aan dat bedoeld is dat dit verzoek wordt gericht tot de algemene kerkenraad in de loop van het proces dat tot de vereniging van de centrale gemeente moet leiden. Dit lid 9 is verplichtend; de algemene kerkenraad kan niet besluiten het verzoek niet in te willigen.

Stel dus dat in een stad de (centrale) gemeente verenigt, dan moeten de wijkgemeenten dat nog ieder voor zich doen. Voorzover ze dit niet doen, blijven de wijkgemeenten desgewenst hervormde c.q. gereformeerde wijkgemeente (ord. 2-12-9). Ze zijn verder gewone wijkgemeenten, geen 'wijkgemeenten van bijzondere aard'. Wel gelden voor deze de verbondenheden van bijzondere aard (aan de gereformeerde belijdenis), bedoeld in ord. 1-1 (ord. 1-1-4).

Bestaande buitengewone wijkgemeenten zullen in principe niet ervoor kiezen zo'n wijkgemeente te worden, die immers in principe gebonden is aan een bepaald

gebied in de gemeente. Zij werken al voor het gehele grondgebied van de gemeente en het ligt voor de hand dat deze wijkgemeenten wijkgemeenten van bijzondere aard worden (ord. 2-16-8).

De buitengewone wijkgemeenten - en ook gewone wijkgemeenten van een bepaalde modaliteit - kunnen ook ervoor kiezen een zelfstandige gewone gemeente te worden (ord. 2-12-10; de regels van ord. 2-13 zijn dan van toepassing). Dan komt men wel geheel buiten de centrale gemeente te staan en vult de andere, wel meegaande wijkgemeente die 'leemte' op.

Stel dat de gereformeerde evenknie van een hervormde wijkgemeente wél wil fuseren en de hervormde wijkgemeente niet, dan blijven dus twee aparte wijkgemeenten bestaan binnen de ene protestantse gemeente. Wel zou de gereformeerde wijkgemeente aan de classis kunnen vragen deze aan te merken als protestantse wijkgemeente. Dat neemt niet weg dat de hervormde wijkgemeente als gewone wijkgemeente - met eigen wijkgrenzen - binnen de centrale protestantse gemeente blijft bestaan, met inbegrip van de bestaande leden, ook de slechts 'papieren' leden. Uiteraard kan die hervormde wijkgemeente zich blijven profileren als gemeente verbonden met de gereformeerde belijdenis.

Die niet meegaan

Het kan en zal op veel plaatsen voorkomen dat leden van de gemeente onoverkomenlijke bezwaren hebben lid te blijven na de vereniging van de drie kerken. Als gezegd, kunnen deze leden alleen door het opzeggen van het lidmaatschap voorkomen dat de nieuwe kerkorde voor hen gaat gelden. Betekent dat automatisch dat deze leden niet meer kunnen deelhebben aan het leven en werken van de gemeente die zij rehtens hebben verlaten?

Niet helemaal. De kerkorde geeft een mogelijkheid, gesteld natuurlijk dat deze leden blijvend willen deelhebben aan de eredienst en het werk van en in gemeenten, die behoren tot de PKN.

Tot een gemeente behoren de *doopleden* en de *belijdende leden* (ord. 2-2-1). De belijdende leden hebben stemrecht, maar de kerkenraad kan, in de verkiezingsregeling (ord. 4-7-2), bepalen dat ook de doopleden stemrecht hebben (ord. 3-2-3). Het reeds aangehaalde boek over de kerkorde gaat ervan uit dat het régel is dat belijdende leden stemrecht hebben en dat de kerkenraad, als men anders wil, dat uitdrukkelijk en na raadpleging van de leden moet regelen. Doopleden hebben dus niet automatisch stemrecht.

Verder kent een gemeente *gastleden*, die als zodanig in een register worden ingeschreven (ord. 2-3). Dit is verder uitvoerig geregeld in de Generale regeling gastlidmaatschap. In art. 1 staat wie als gastlid kunnen worden ingeschreven, te weten gedoopte leden van bepaalde, aangewezen kerken, van door het breed moderamen aan te wijzen kerken en leden van buitenlandse kerken. Andere personen die met de gemeente meeleven kunnen dus niet als gastlid worden ingeschreven.

Ord. 2-4 bepaalt dat ook tot de 'gemeenschap' van een gemeente (dus niet: tot de gemeente als zodanig) behoren de niet-gedoopte kinderen van gemeenteleden en anderen die blij geven van *verbondenheid met de gemeente*. Met betrekking tot die laatste kan gedacht worden aan personen die in Christus' verzoenend werk voor zondaren zijn gaan geloven, betrokkenheid tot de kerk voelen en meeleven, maar nog niet gedoopt zijn en/of belijdenis hebben afgelegd. Ook kunnen tot deze 'verbonden' personen gerekend worden degenen die hun lidmaatschap opzeggen

en toch op de een of andere manier blijven meeleven met de gemeente.
Dit is verder uitgewerkt in ord. 2-8 en 2-9. De kerkenraad houdt een register van deze personen bij (ze zullen zich daartoe bij de kerkenraad moeten opgeven). Deze personen worden ook landelijk geregistreerd. Ze zijn geen (gast)leden van de gemeente en hebben dus geen stemrecht, kunnen geen ambtsdrager worden, hebben geen toegang tot het Heilig Avondmaal (ord. 7-2) of de Heilige Doop (ord. 6-2). Dit laatste (Doop en Avondmaal) is in principe alleen mogelijk, indien men tot een andere kerk behoort.

Wilnis, 19 maart 2004